

10. Порядок державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 року № 1127. *Верховна Рада України* : офіційний веб-сайт. 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-2015-%D0%BF#n23>.

11. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 1 липня 2004 року № 1952-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 51.

12. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 травня 2003 року № 755-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 25.

13. Романюк Я. Державна реєстрація правочинів: її суть та правове значення. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 5. С. 40–46.

ХАНОВИЧ Є. Д.,
аспірант кафедри цивільного права і процесу
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 347.615

СІМЕЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕВИКОНАННЯ АБО НЕНАЛЕЖНЕ ВИКОНАННЯ АЛІМЕНТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

У статті проаналізовано питання щодо віднесення примусового стягнення аліментів до заходів відповідальності, розмежовано поняття «санкція» та «відповідальність». Розглянуто заходи сімейно-правової відповідальності за невиконання або неналежне виконання аліментного зобов'язання, виокремлено їх особливості та сформувано пропозиції щодо внесення змін до законодавства.

Ключові слова: аліментні зобов'язання батьків із утримання дітей, аліменти, утримання, сімейно-правова відповідальність, позбавлення батьківських прав.

В статье проанализированы вопросы отнесения принудительного взыскания алиментов к мере ответственности, разграничены понятия санкции и ответственности. Рассмотрены меры семейно-правовой ответственности за неисполнение или ненадлежащее исполнение алиментного обязательства, выделены их особенности, сформулированы предложения по внесению изменений в законодательство.

Ключевые слова: алиментные обязательства родителей по содержанию детей, алименты, содержание, семейно-правовая ответственность, лишение родительских прав.

The article analyzes the issues of classifying enforcement of alimony as a measure of responsibility, delimiting the concepts of “sanctions” and “liability”. The measures of family-legal responsibility for non-fulfillment or improper fulfillment of the alimony obligation are considered, their features are highlighted and proposals are made for amending the legislation.

Key words: child support alimony obligations of parents, alimony, support, family and legal responsibility, deprivation of parental rights.

Вступ. У нашій країні триває криза сімейних стосунків. За даними Державної служби статистики, кількість народжених дітей матерями, які не перебувають у зареєстрованому шлюбі, становить: у 1991 році – 75097, у 2000 році – 66761, у 2017 році – 74779, відсоток позашлюбних народжень у загальній кількості від народжених дітей в Україні у 1991 році склав 11,9%, у 2000 році – 17,7%, у 2017 році – 20,5% [1, с. 92]. Кількість укладених шлюбів у 2017 році склала 249522, а кількість розлучень – 128734 [1, с. 69]. Тобто кількість розлучень перевищує половину від укладених шлюбів в Україні. Така ситуація породжує ряд негативних соціально-економічних наслідків, одним із яких є неналежне утримання дітей, які виховуються в неповних сім'ях.

Незважаючи на законодавство, в якому закріплено обов'язок батьків утримувати дітей до досягнення ними повноліття, велика кількість батьків недобросовісно ставиться до виконання цього обов'язку і всіляко намагається ухилитися від його виконання. Тому питання відповідальності за невиконання або неналежне виконання аліментного зобов'язання в нашій країні постає вкрай гостро.

До проблеми правового регулювання аліментних зобов'язань батьків із утримання дітей завжди була прикута увага науковців. У різні часи такі дослідження проводили, зокрема: М.В. Антокольська, Л.В. Афанасьева, Є.М. Ворожейкін, І.П. Гришин, Н.М. Єршова, В.А. Кройтор, В.П. Нікітіна, Л.І. Пацева, О.Й. Пергамент, З.В. Ромовська, А.М. Рябов, Л.В. Сапейко та ін.

Безпосередньо питання сімейно-правової відповідальності за невиконання або неналежне виконання аліментних зобов'язань батьків з утримання дітей досліджували І.В. Апопій, Н.М. Гресь, М.А. Данілян.

Постановка завдання. Метою статті є розглянути заходи сімейно-правової відповідальності за невиконання або неналежне виконання аліментного зобов'язання, виокремити їх особливості, недоліки та сформулювати пропозиції щодо внесення змін до законодавства.

Результати дослідження. Питання щодо віднесення примусового стягнення аліментів до заходів відповідальності серед науковців є дискусійним.

На думку Є.М. Ворожейкіна та О.Й. Пергамент, стягнення аліментів у примусовому порядку є юридичною відповідальністю. Є.М. Ворожейкін визначає, що питання про відповідальність за неналежне виконання аліментного зобов'язання виникає не через саме по собі його існування, а пов'язане з реалізацією правомочності, яка протистоїть цьому зобов'язанню на боці іншої особи. Суттєва особливість аліментного зобов'язання складається з того, що примусове виконання забезпечується не в силу самого по собі існування цього зобов'язання, а лише за наявності вимоги з боку іншої особи, зацікавленої в її реалізації [2, с. 262].

О.Й. Пергамент указує, що, оскільки аліментні зобов'язання несуть одночасно характер зобов'язання перед державою, невиконання зобов'язаною особою, на яку покладено зобов'язання, тягне за собою не тільки цивільно-правові наслідки (стягнення аліментів у примусовому порядку), але у випадку злісного ухилення від їх виконання переслідуються у кримінальному порядку [3, с. 20].

Інші вчені вважають, що стягнення аліментів у судовому порядку не є відповідальністю, хоч і являє собою санкцію, тому що містить елемент примусу. Не будь-яка санкція, яку встановлено у випадку порушення зобов'язання, є реалізацією відповідальності. Санкції поділяють на дві основні групи: заходи відповідальності й міри захисту. Тобто поняття санкції й відповідальності не ідентичні. Відповідальність являє собою систему заходів примусового характеру, які застосовуються до правопорушника й викликають у його майновій сфері негативні наслідки. Під час стягнення аліментів у судовому порядку платник не несе жодного додаткового обтяження. На думку окремих учених, широке розуміння відповідальності, коли примусове виконання обов'язку, саме по собі, вважається мірою відповідальності, приводить до фактичної безвідповідальності, оскільки така відповідальність нічим не обтяжує правопорушника, окрім примусового виконання того обов'язку, який існував незалежно від (без) правопорушення [4, с. 455].

О.Ф. Лапчевська зазначає, що до визначених санкцій належить примусове стягнення аліментів, розмір яких встановлюється судом із урахуванням сімейного і матеріального стану

сторін, а також можливості отримання аліментів від інших зобов'язаних осіб. Також науковець зазначає, що стягнення аліментів не є покаранням, оскільки особа спонукається до виконання обов'язку в примусовому порядку, який повинен була виконати добровільно [5, с. 258].

З.В. Ромовська розмежує «відповідальність» і «санкцію», визначаючи відповідальність у сімейному праві як особливий вид санкції, що застосовується до учасника сімейних правовідносин. Санкцією є і конкретний вид державного примусу, який уже застосовано до певної особи за невиконання нею свого правового обов'язку: стягнення аліментів, позбавлення батьківських прав, скасування усиновлення тощо [6, с. 112].

Є.Д. Тонієвич пропонує розуміти під сімейно-правовою санкцією частину матеріальної норми права, яка характеризується державно-примусовим характером і становить собою негативні правові наслідки для особи (осіб) у результаті недотримання нею (ними) сімейних прав та/або невиконання (неналежне виконання) сімейних обов'язків. Так, санкція правової норми існує завжди, а юридична відповідальність настає за умови цієї норми [7, с. 156, 154].

Таким чином, більш поширеною є позиція науковців, які пов'язують відповідальність із настанням додаткових негативних наслідків для боржника. М.В. Антокольська вважає, що сімейно-правова відповідальність виражена в покладанні на винного правопорушника додаткових обтяжень особистого характеру або майнового характеру або позбавлення його суб'єктивного права [8, с. 126].

В.П. Мироненко розуміє сімейно-правову відповідальність у першу чергу як відповідальність ретроспективну, що виражається в покладенні на особу несприятливих наслідків за скоєне правопорушення, як захід державного примусу, що полягає в позбавленні або обмеженні винної особи в суб'єктивних особистих чи майнових правах із метою переконання в необхідності виконання певного комплексу морально-правових обов'язків щодо сім'ї [9, с. 7].

М.А. Данілян зазначає, що відповідальність передбачає покладення на винного правопорушника додаткових несприятливих майнових наслідків або позбавлення його суб'єктивного права. Виконання під примусом в тому ж обсязі обов'язку, не виконаного добровільно, ще не є сімейно-правовою відповідальністю. Саме тому до засобів відповідальності не може бути віднесено стягнення заборгованості за аліментами, оскільки в даному випадку мова йде не про несприятливі майнові санкції, які застосовуються до боржника, а про примусове виконання його обов'язку [10, с. 114].

О.С. Трусова, досліджуючи поняття «сімейно-правова відповідальність» та «відповідальність в сімейному праві», визначає їх як не тотожні та зазначає, що сімейно-правова відповідальність – поняття більш широке, яке включає в себе, крім заходів відповідальності в сімейному праві, також і заходи відповідальності, передбачені за порушення сімейного законодавства нормами інших правових галузей – цивільного, адміністративного та кримінального [11, с. 9]. Погоджуючись із цим твердженням, М.А. Данілян вказує, що під час характеристики відповідальності за порушення аліментних зобов'язань (аліментної відповідальності) необхідно виокремити, по-перше, поняття «відповідальність у сімейному праві» і, по-друге, поняття «сімейно-правова-відповідальність». Співвідношення названих понять полягає в тому, що відповідальність у сімейному праві є більш широкою, родовим поняттям, яке включає в себе не тільки заходи сімейно-правової відповідальності, але й заходи, передбачені іншими правовими галузями, в першу чергу – цивільним [10, с. 121].

Досліджували це питання, І.В. Апопій також визначає, що відповідальність у сімейному праві – це широке поняття, яке передбачає цивільну, кримінальну, адміністративну відповідальність у сфері сімейних відносин. Наявність специфічних заходів дає можливість говорити про вужче поняття – сімейно-правову відповідальність, яка теж є її складовою частиною. Ці заходи характеризуються майновим та моральним тягарем, застосовуються до суб'єктів сімейних правовідносин лише в результаті їх свідомої протиправної поведінки [12, с. 242].

З.В. Ромовська вказує, що є більше підстав застосовувати конструкцію «відповідальність у сімейному праві», далі, розкриваючи зміст цього поняття, науковець зазначає, що відповідальність у сімейному праві проявляється у: позбавленні права; обмеженні обсягу

права; анулюванні правовідносин; припиненні правовідносин; відшкодуванні матеріальної шкоди [6, с. 112]. Із чого можна зробити висновок, що зміст поняття «відповідальність у сімейному праві», на думку вченої, виходить за межі регулювання сімейного права.

Види відповідальності за невиконання або неналежне виконання аліментного зобов'язання регулюються різними галузями права. Л.Є. Чічерова виокремлює такі види відповідальності: майнова, виконавча (адміністративна) та кримінальна [13, с. 43].-

Н.М. Гресь, проводячи аналіз чинних нормативно-правових актів, вказує, що відповідальність за порушення аліментних зобов'язань має міжгалузевий, комплексний характер. Це заходи цивільно-правової, адміністративно-правової та кримінальної відповідальності [14, с. 10].

В.П. Мироненко обґрунтовує необхідність виділення сімейної відповідальності в окремий вид юридичної відповідальності [9, с. 8]. Цілком погоджуючись із цією позицією, вважаємо, що видами відповідальності за порушення аліментних зобов'язань є заходи сімейно-правової, цивільно-правової, адміністративно-правової та кримінальної відповідальності.

До заходів сімейно-правової відповідальності відносяться: позбавлення батьківських прав, обмеження участі у вихованні дитини (самостійне вирішення питання виїзду за межі України тим із батьків, хто проживає з дитиною), обмеження права одного з батьків в управлінні майном дитини, звільнення дочки, сина від обов'язку утримувати матір, батька.

Позбавлення батьківських прав – радикальний захід впливу на батьків. Його застосування тягне для батьків тяжкі наслідки. Особи, які позбавлені батьківських прав, втрачають усі права, які ґрунтуються на факті спорідненості з дитиною, щодо якої вони були позбавлені батьківських прав [15, с. 41].

Перелік підстав позбавлення батьківських прав, який міститься у статті 164 СК України [16], не передбачає окремої підстави невиконання або неналежного виконання аліментних зобов'язань або ухилення від виконання аліментного зобов'язання, тим не менш, містить підставу «ухиляються від виконання своїх обов'язків із виховання дитини», яка охоплює невиконання або неналежне виконання аліментного зобов'язання.

Хоча для винесення рішення судам цього аргументу для позбавлення батьківських прав замало. Тому на практиці безліч випадків, коли батько не бере участі у вихованні та матеріальному забезпеченні дитини, не спілкується з нею і перешкоджає її виїзду за кордон для відпочинку та оздоровлення. Доказування факту ухилення від виконання своїх обов'язків із виховання дитини є проблематичним, на відміну від факту невиконання або неналежного виконання аліментного зобов'язання, оскільки про це може свідчити прострочення та ухилення від сплати аліментів.

Так, Колегія суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01 листопада 2017 року у справі № 299/3019/16-ц про позбавлення батьківських прав погодилася з висновками апеляційного суду про те, що неналежність сплати батьком аліментів сама по собі не може бути підставою для позбавлення його батьківських прав із урахуванням обставин прояву батьком ініціативи та бажання спілкуватися із сином, піклуватися про нього і брати участь у його вихованні [17]. Вважаємо такий висновок не зовсім обґрунтованим.

Пунктом 16 Постанови Пленуму Верховного суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» від 30 березня 2007 року № 3 передбачено, що ухилення батьків від виконання своїх обов'язків має місце, коли вони не піклуються про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя, зокрема: не забезпечують необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складову частину виховання; не спілкуються з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення; не надають дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей; не сприяють засвоєнню нею загальнонавчаних норм моралі; не виявляють інтересу до її внутрішнього світу; не створюють умов для отримання нею

освіти [18]. Логічним є висновок, що неможливо забезпечити піклування та належне харчування, медичний догляд, лікування без надання матеріального утримання.

Звертаючись до досвіду інших держав, статтею 170 Іспанського ЦК передбачено, що батько і мати можуть бути позбавлені своїх повноважень вироком, який ґрунтується на порушеннях обов'язків. До них відноситься ухилення батьків від сплати аліментів, жорстке поводження батьків із дітьми, схилення дитини до злочину, розумова хвороба батьків, наркоманія [19].

Статтею 69 СК Російської Федерації від 29 грудня 1995 року № 223-ФЗ також передбачено однією з підстав позбавлення батьківських прав злісне ухилення від сплати аліментів [20]. Така ж норма міститься у статті 75 Кодексу Республіки Казахстан про шлюб (подружжя) та сім'ю від 26 грудня 2011 року № 518-IV [21] та статті 80 Кодексу Республіки Білорусь про шлюб та сім'ю від 9 липня 1999 року № 278-З [22].

Оскільки довести факт ухилення від обов'язку з виховання дитини вкрай складно, а виконання обов'язку з виховання дитини нерозривно пов'язане з матеріальним забезпеченням дитини, було зроблено висновок про необхідність закріплення додаткової підстави позбавлення батьківських прав. Пропонуємо доповнити пункт 2 частини першої статті 164 СК України після слів «ухиляються від виконання своїх обов'язків із виховання дитини» словами «в тому числі ухилення від сплати аліментів».

Позбавлення особи батьківських прав несе ряд негативних наслідків для платника аліментів, при цьому залишаючи за дитиною право на утримання. Статтею 166 СК України визначено правові наслідки позбавлення батьківських прав. Так, особа втрачає особисті немайнові права щодо дитини та звільняється від обов'язків щодо її виховання; перестає бути законним представником дитини; втрачає права на пільги й державну допомогу, що надаються сім'ям із дітьми; не може бути усиновлювачем, опікуном і піклувальником; не може одержати в майбутньому тих майнових прав, пов'язаних із батьківством, які вона могла б мати в разі своєї непрацездатності (право на утримання від дитини, право на пенсію та відшкодування шкоди в разі втрати годувальника, право на спадкування); втрачає інші права, основані на спорідненості з дитиною. Особа, позбавлена батьківських прав, не звільняється від обов'язку щодо утримання дитини. Водночас із позбавленням батьківських прав суд може на вимогу позивача або за власної ініціативи вирішити питання про стягнення аліментів на дитину [23, с. 17].

Ураховуючи, що позбавлення батьківських прав є крайнім заходом сімейно-правової відповідальності, під час винесення таких рішень суд має враховувати не тільки сукупний розмір заборгованості та спроби її погашення, а також стан здоров'я платника аліментів, його працевлаштування або кроки, які боржник здійснив на шляху до свого працевлаштування, матеріальне становище, наявність майна, а також інших осіб, які перебувають на його утриманні.

Навколо згоди про виїзд дитини за кордон багато років поспіль спостерігалися зловживання з боку недобросовісних батьків. Іноді доходило до того, що один із батьків надавав нотаріально посвідчену згоду за умови ненадання утримання дитині. Виїзд дитини за кордон ставав можливим тільки за рішенням суду, якщо один із батьків відмовлявся надавати таку згоду або його місце проживання є невідомим.

Законодавець вирішив це питання шляхом доповнення частиною п'ятою статті 157 СК України, в якій передбачив, що той із батьків, із яким проживає дитина, самостійно вирішує питання тимчасового виїзду за межі України на термін, що не перевищує одного місяця, з метою лікування, навчання, участі дитини в дитячих змаганнях, фестивалях, наукових виставках, учнівських олімпіадах та конкурсах, екологічних, технічних, мистецьких, туристичних, дослідницьких, спортивних заходах, оздоровлення та відпочинку дитини за кордоном. У разі, якщо йому відоме місце проживання іншого з батьків, який не ухиляється та належно виконує батьківські обов'язки, інформує його шляхом надсилання рекомендованого листа про тимчасовий виїзд дитини за межі України, мету виїзду, державу прямування та відповідний часовий проміжок перебування в цій державі.

Засобом сімейно-правової відповідальності щодо платника аліментів, який має заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за чотири місяці, підтвердженої довідкою про наявність заборгованості зі сплати аліментів, є самостійне вирішення питання тимчасового виїзду за межі України на термін до одного місяця і більше. Такий самий засіб впливу встановлений за заборгованість зі сплати аліментів щодо утримання дитини з інвалідністю, дитини, яка хворіє на тяжкі перинатальні ураження нервової системи, тяжкі вроджені вади розвитку, рідкісне орфанне захворювання, онкологічні, онкогематологічні захворювання, дитячий церебральний параліч, тяжкі психічні розлади, цукровий діабет I типу (інсулінозалежний), гострі або хронічні захворювання нирок IV ступеня, або на утримання дитини, яка отримала тяжкі травми, потребує трансплантації органу, потребує паліативної допомоги, але відповідальність настає, якщо розмір заборгованості зі сплати аліментів перевищує суму відповідних платежів за три місяці.

Таким чином, законодавець запровадив як засіб сімейно-правової відповідальності для платників аліментів, у яких є заборгованість зі сплати аліментів, обмеження участі у вихованні дитини, а саме необхідність надання згоди на виїзд дитини за межі України на термін більше одного місяця.

До сімейно-правової відповідальності також можна віднести обмеження права одного з батьків в управлінні майном дитини. Частиною шостою статті 177 СК України встановлено, що на вчинення одним із батьків правочинів щодо транспортних засобів та нерухомого майна малолітньої дитини повинна бути письмова нотаріально засвідчена згода другого з батьків. Якщо той із батьків, хто проживає окремо від дитини протягом не менш як шість місяців, не бере участі у вихованні та утриманні дитини, або якщо місце його проживання не відоме, правочини можуть бути вчинені без його згоди.

Наступним видом сімейно-правової відповідальності є звільнення дочки, сина від обов'язку утримувати матір, батька. Частиною першою статті 204 СК України передбачено, що дочка, син звільняються судом від обов'язку утримувати матір, батька та обов'язку брати участь у додаткових витратах, якщо буде встановлено, що мати, батько не сплачували аліменти на утримання дитини, що призвело до виникнення заборгованості, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за три роки, і така заборгованість є непогашеною на момент ухвалення судом рішення про визначення розміру аліментів на батьків.

Такий відкладений засіб сімейно-правової відповідальності батьки можуть не усвідомити в момент неналежного виконання аліментних зобов'язань, тим не менш, під час настання непрацездатності відсутність права на матеріальну допомогу, на яку вони мали право розраховувати за умов належного виконання свого зобов'язання, є вагомою мірою відповідальності. А для кращого усвідомлення наслідків своїх дій державні органи мають проводити роз'яснювальну роботу з недобросовісними батьками.

Висновок. Таким чином, у статті було досліджено заходи сімейно-правової відповідальності, до яких відносяться: позбавлення батьківських прав, обмеження участі у вихованні дитини (самостійне вирішення питання виїзду за межі України тим із батьків, хто проживає з дитиною), обмеження права одного з батьків в управлінні майном дитини, звільнення дочки, сина від обов'язку утримувати матір, батька. Такі заходи, як обмеження участі у вихованні дитини (самостійне вирішення питання виїзду за межі України тим із батьків, хто проживає з дитиною) та обмеження права одного з батьків в управлінні майном дитини, розглядаються як заходи сімейно-правової відповідальності вперше у вітчизняній науковій літературі.

Список використаних джерел:

1. Населення України за 2017 рік: Демографічний щорічник. Київ : Державна служба статистики України, 2018. 138 с.
2. Ворожейкин Е.М. Семейные правоотношения в СССР: Научное издание. Москва : Юрид. лит., 1972. 336 с.
3. Пергамент А.И. Алиментные обязательства по советскому праву: Москва : Госюриздат, 1951. 167 с.

4. Багач Е.М., Білоусов Ю.В. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. Київ : Ліга, 2010. 577 с.
5. Лапчевська О.Ф. Застосування до батьків санкцій сімейно-правової відповідальності: теоретичні аспекти. *Держава і право*. 2013. Вип. 60. С. 256–262.
6. Ромовська З. В. Українське сімейне право : підручник. Київ : Правова єдність, 2009. 500 с.
7. Тонієвич Є. Д. Сімейно-правова санкція як об'єкт наукових досліджень. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2010. Вип. 25. С. 153–157.
8. Антокольская М.В. Меры защиты и ответственности в алиментных обязательствах. *Советское государство и право*. 1990. № 8. С. 125–132.
9. Мироненко В.П. Відповідальність батьків за неналежне виховання дітей за сімейним та цивільним законодавством України : автореф. дис. ...канд. юр. наук : 12.00.03. Київ, 2001. 19 с.
10. Данилян М.А. Алиментные обязательства родителей по содержанию несовершеннолетних детей и ответственность за их нарушения: дис. ...канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Москва. 2014. 222 с.
11. Трусова О.С. Семейно-правовая ответственность в Российской Федерации и зарубежных государствах: дис... канд. юр. наук: спец. 12.00.03. Москва, 2011. 208 с.
12. Апопій І. В. Заходи відповідальності у сімейному праві України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 845. С. 239–243.
13. Чичерова Л.Е. Ответственность в алиментных обязательствах. *Юрист*. 2004. № 6. С. 42-45
14. Гресь Н.М. Окремі аспекти відповідальності за невиконання батьками аліментних зобов'язань. *Приватне та публічне право*. 2017. № 1. С. 9–13.
15. Ворожейкин Е.М. Брак и семья в СССР. *Новое в жизни науки и техники. Серия «Государство и право»*. 1973. № 1. 64 с.
16. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. (станом на 27 лютого 2019 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
17. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01 листопада 2017 року у справі № 299/3019/16-ц. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70098492> (дата звернення: 27.02.2019).
18. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав: Постанова Пленуму Верховного суду України від 30 березня 2007 року. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-07> (дата звернення: 27.02.2019).
19. Código Civil. URL : <https://boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1889-4763&b=237&tn=1&p=19960117#art171>.
20. Семейный кодекс Российской Федерации от 29.12.1995 № 223-ФЗ URL : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_8982/6af1956e4267ebdc87f7ccf3381d57e47940f49e/.
21. Кодекс Республики Казахстан О браке (супружестве) и семье от 26 декабря 2011 года № 518-IV. URL : https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31102748#pos=3;-234.
22. Кодекс Республіки Білорусь про шлюб та сім'ю від 9 липня 1999 року № 278-З. URL : <http://pravo.by/pravovaya-informatsiya/normativnye-dokumenty/kodeksy-respubliki-belarus/>.
23. Петреченко С.А. Аліменти на дитину в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. № 31 (Т. 2). С. 15–18.

